

T.C. CUMHURBAŞKANLIĞI DİYANET İŞLERİ BAŞKANLIĞI

Genel Yayın No: 2121

İlmî Eserler: 301

Yayın Yönetmeni: Doç. Dr. Fatih KURT

Yayın Koordinatörü: Bünyamin KAHRAMAN

Editörler:

Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT

Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT

Dr. Öğr. Üyesi Recep ERTUGAY

Murat ÇİNİCİ

Tashih: Esmâ ÇETİN

Grafik & Tasarım: Ali YÜCEER

Baskı: TDV Yay. Mat. Tic. İşl.

Ostim OSB Mah. 1256 Cadde No: 11

Yenimahalle/Ankara

Tel: 0312 354 91 31

1. Baskı, Aralık 2021

ISBN: 978-625-435-142-6

2021-06-Y-0003-2121

Sertifika No: 12930

Eser İnceleme Komisyon Kararı: 02.12.2021/69

© Diyanet İşleri Başkanlığı

İletişim

Dini Yayınlar Genel Müdürlüğü

Basılı Yayınlar Daire Başkanlığı

Tel: 0312 295 72 93 - 94 Faks: 0312 284 72 88

e-posta: diniyayinlar@diyanet.gov.tr

İÇİNDEKİLER

- 7 TAKDİM I
- 11 TAKDİM II
- 17 YAPAY ZEKÂ VE DİN
Prof. Dr. Ercan ÖZTEMEL
- 33 YAPAY ZEKÂNIN SEKTÖRLERE ETKİSİ
Dr. Öğr. Üyesi Bilal USANMAZ
- 43 DİN PSİKOLOJİSİ ÇALIŞMALARI BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ
UYGULAMALARI
Doç. Dr. Muhammed KIZILGEÇİT
Bilim Uzmanı Murat ÇİNİCİ
- 55 YAPAY ZEKÂDA RUH/BİLİNÇ VE MENŞEİ PROBLEMİ
Dr. Mehmet ÖDEMİŞ
- 87 TOPLUM VE DİN BAĞLAMINDA YAPAY ZEKÂ
Dr. Öğr. Üyesi Hasan KAFALI
- 105 DİJİTAL DİN TEORİSİ: DİJİTAL DİN, GELENEKSEL DİNE KARŞI
Hilal GÖKBAYRAK
Doç. Dr. Şevki IŞIKLI

- 147 **DİNE BÜYÜK MEYDAN OKUMA: TRANSHÜMANİZM**
Prof. Dr. Bilal SAMBUR
- 161 **TRANSHÜMANİZM VE POSTHÜMANİZM BAĞLAMINDA
TOPLUMSAL NİTELİKLİ İNANÇ GEREKSİNİMİNİN GELECEĞİ**
Doç. Dr. Muhammet ÖZDEMİR
- 175 **DİJİTALLEŞME-YAPAY ZEKÂ-TRANSHÜMANİZM BAĞLAMINDA
DİN VE DİNDARA DAİR**
Doç. Dr. Ahmet DAĞ
- 187 **TRANSHÜMANİZMİN HRİSTİYAN KÖKENLERİ**
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet YEŞİLYURT
- 211 **NİHİLİST TRANSHÜMANİZM: İNSANIN BUHARLAŞMASI**
Prof. Dr. Adnan Bülent BALOĞLU
- 219 **YAPAY ZEKÂ, TRANSHÜMANİZM VE DİN KAPSAMINDA
GERÇEKLEŞEN ETKİNLİKLERİ DEĞERLENDİRME**
Arş. Gör. Hafize YAZICI
Arş. Gör. Zeynep KELEŞOĞLU

DİJİTALLEŞME-YAPAY ZEKÂ-TRANSHÜMANİZM BAĞLAMINDA DİN VE DİNDAR'A DAİR

Doç. Dr. Ahmet DAĞ¹

İnsanlık tarihinde dine ve dinî yaşayışa dair köklü değişimi meydana getiren üç yenilik vardır. Bunlardan ilki matbaanın matbuatı yaygınlaştırması, ikincisi basılı yayının gelişmesi (gazete, dergi vs.) ve sanayileşmenin neticesinde kentleşme üçüncüsü ise internet veya dijital tabanlı uygulamalardır. Bunlardan ilki olan matbaa, yalnızca Batı'nın dini anlama ve yaşamasında etkili olmuştur. İslam dünyasında matbaa olmasa da eserlerin çoğaltılması ve yayılması sorunu olmadığı için farklı bir etki meydana getirmedi. Oysa Avrupa'da halkın dinî metinleri temin etmesi ve okuması oldukça zordu ve matbuatın artmasıyla yalnızca teologlar değil toplumun fertlerinin de dinin neliğini anlamasıyla din adamlarına karşı itibarlarının zayıflaması, dinî inanışlarını ve yaşayışlarını hem azaltmış hem de farklılaştırmıştır. Basılı yayın ve kentleşme ise yalnız Avrupa'da veya Yahudi, İslam ve Hristiyan toplumlarında değil Budist, Şintoist ve Taoist toplumların da dinî düşünüş, yaşayış ve inanış biçimini farklılaştırmıştır. Kitle İletişim Araçları (Radyo, TV vs.) ve kentleşmeyle etkileşim artmış ve yalnızca dine ve onun tüm mevzularına dair bilgilenme kaynakları da farklılaşmıştır. Modernliğin muhatabı olan dindarlar, farklı bir düzlemle karşı karşıya kalmışlardır. Bilgilenmek için 2000'li yıllarda en çok başvurulan kaynağın internet olmasıyla birlikte bireyin inanış, düşünüş ve yaşayış biçimi de değişmiştir.

Modern çağın göstergesi matbaa iken postmodern çağın göstergesi TV, radyo, dijitalleşmedir. 20. yüzyılda teknolojinin dönüştürdüğü toplum,

1 Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Felsefe Tarihi Anabilim Dalı.

modernlikten postmodernliğe geçiş sürecini Foucault, disiplinci tekniklere atfen “büyük kapatılma” Deleuze, “sanal-gerçek” düzlem, Baudrillard, TV’ye atfen “simülatif düzen”, Bauman ise yeni dijital medyaya ve dijital tabanlı yazılıma atfen “akışkan modernite” olarak isimlendirir. Modern dönemde *metalaşma* sorunu yaşayan bilgi dijitalleşme sürecinde *malumatlaşma* sorunu yaşamıştır. Özne ise *medyalaşma* veya *sanallaşma* sorunu yaşamaktadır. Dijitalleşme, insana ve hayata dair ne varsa etkide bulunup farklılaştırmış ve dönüştürmüştür. Din ve dinî yaşam da dijitalleşmeye orantılı bir dönüşüm yaşamaktadır. Mekanikten (matbu), görsellik (TV) ve dijitalleşmeye ve sibernetik evreye geçildiği çağ transhumanist ve posthümanist süreci doğurmuştur.

Medyadan Dijitalleşmeye Geçişte Din ve Dindar

Adına “sanal, siber, dijital, online/çevrim içi” âlem denilen ve ekran üzerinde gerçekleşen veya her şeyin orada olup bittiği sanal dünya; aklı, duyguyu, davranışları ve konuşmaları hakikat sürecinden sanal sürece taşımaktadır. Posthuman çağın insanın, maneviyatını (bilgilenmeyi, iletişimini, duygularını ve düşüncelerini) gerçekleştirdiği siber-âlem, hem dine dair bilgilenmeyi hem de dine dair yaşayışı gerçekleştirdiği bir düzlem hâline gelmiştir. Böylesi bir düzlem yeni bir dinî rolün oluşturduğu gibi dinî inanışın da dijitalleşmesi sorununu doğurmaktadır. Dijital etkileşimde gerçek ve doğru bilginin izlenmesi veya paylaşılması, gerçek dışı ve yanlış bilginin izlenmesi veya paylaşılmasına göre düşük olasılıklıdır. Çevrim içi din ve dinî eylemlerin ve bilgilenmenin gerçekleştiği alan olan siber-âlem, sanal-sahte kimliklerin ve görünümünün varlık bulduğu bir âlem olduğu için din de dindar da önemli sorunlar yaşayabilir.

“Dijital Çağ, Sibernetik, Endüstri 4.0 veya 5.0, Posthuman Çağ” adı verilen sibernetiğin, nano-teknolojinin ve dijitalleşme unsurlarının hâkim olduğu çağda toplumların yaşayacağı dönüşüm, dinlerde ve dindarların algısında büyük değişimleri meydana getirecektir. İnternet, sadece küreselleştirici etkisinden dolayı değil içerik üreticilerinin sorunlu yaklaşımlarından dolayı kişiliği, milliliği ve dindarlığı dezenformasyona uğratacak bir zemindir. İctimai, iktisadi, siyasi ve ilmî olan mevzular üretilen içerikle niteliksiz bir hâle gelebilir. “İnternet özgürlüğü” adına iyi niyetli olmayan içerik üreticileri tarafından çok kötü niyet ve sonuçlar (kumar, uyuşturucunun özendirilmesi, gereksiz konuşmalar, itibar suikastları) meydana getirilebilir.

Çok kısa bir ömre sahip olan internetin, kadim bir varlığa sahip olan dinin üzerinde dönüştürücü etkisi olması meselesi dinin muhataplarının (inananların, dinî irşatla vazife olunan kişilerin, kurumların) üzerinde düşünmesi gereken önemli bir meseledir. “Sanal Din, Dijital Din” gibi kavramlarının ortaya çıkması dijitalleşmenin dinin üzerinde önemli etkide bulunduğunu göstermektedir. Dijitalleşme, hususiyetle geleneksel inanışların üzerinde etkide bulunmaktadır. Bu etkiden ve değişimden yalnızca din değil iktisat, siyaset, içtimaiyat, günlük hayat, mahremiyet hatta ahlak ve duygu durumları da nasibini almaktadır. Toplumsal olanın etkilenmesi, toplumsalın davranışlarını belirleyen dinin etkisini azalttığı gibi dini de etkilemektedir ve belirlemektedir. Dinin kamusal olana çekilmesi veya indirgenmesi onun bir arz meta’sı hâline gelmesi sorununa da yol açabilir. Dinin, dijitalleşme üzerinden kamuya indirgenmesiyle parçalı ve muğlak bir kimliğe sahip çağın insanı düzleminde bireyselleşmiş bir hâl almasına yol açabilir. Böylelikle muğlak bir hâle bürünmek durumunda kalan din mana kaybı yaşayabilir.

Dijital dünyada dinin nasıl anlaşılacağı yani kodlarından kopartılıp kopartılmayacağı tartışmalı bir durumdur. Çünkü herkesin, her şeyi istediği gibi anladığı bir âleme karşın maneviyata ve ilkelere sahip olan dinin varlığı ciddi sorunları doğuracaktır. Ön yargılara, beklentilere ve öznel yaşayış biçimlerine göre kavranılacak olan dinin doğru anlaşılması da zorlaşacaktır. Âdeta dine yeni bir içerik, anlam ve çerçeve sunan çevrim içi zeminler için din bir “içerik, veri veya meta” unsuru olabilir. Yüzeysel bilgiler edinerek sahip yaşayan bireyler indinde din, “dijital dindarlık” hâline bürünebilir veya bu zeminlerde malumattan beslenen kişiler, “dijital hocalık, vaizlik veya âlimlik” yapabilirler. Çevrim içi zeminlerde, kötü niyet içerisinde olanlar tarafından dinî kurumlar, dini irşatla vazifeli olanlar ve dindarlar itibarsızlaştırma aracı olarak kullanılabilir. Youtube, Twitter, Facebook, Instagram, Tick-Tock gibi sanal odalar ve iletişim odaları (WhatsApp, BIP vs.) dijital zeminler, din anlatımlarla, dine ait sembol ve görüntülerle dindarları bilgilendirme vasıtaları hâline gelmişlerdir. Birçok malumat üretebilecek bu kadar çok dijital zeminin varlığı, dinin sabitelerini yozlaştırması ve dine ilişkin bağların çözülmesine yol açması büyük ihtimaldir. Anlamın dijitalleşmesi durumu, dinin de anlatı/m/lar üzerinden sanallaşması durumunu meydana getirebilir. Din bilginlerinin, yeni medya olan dijitalleşme üzerinden dindarları nasıl bilgilendireceği,

bu zeminde dinin nasıl oluşturulduğu ve nasıl dolaşıma sokulduğu önemli bir sorundur.

Her ne kadar birileri dinin insan hayatında anlamının kalmadığını ifade etse de insanlık tarihi göstermektedir ki böyle bir dönem insanlık tarihinde olmamıştır. Bu gerçeklik ve bilgiden hareket eden Comte, seküler içeriğe sahip olsa da insanlık dininden bahsetmektedir. Din, hâlâ insana ve hayata dair izahları olan bir gerçekliktir. Dijitallik ve postmodernlik düzleminde dahi güçlü toplumsal yönü olan din, bireysel ve toplumsal olanla doğrudan ilintilidir. Dijitalleşmenin sorunlarıyla etkileşim hâlinde olsa da din, hâlâ geniş kitlelere ulaşan ve etki oluşturan bir gerçekliktir. Dijitalleşme; olumlu ya da olumsuz anlamda dinin müzakere edilmesi, dinî kimliklerin oluşumunda, dinin tebliğ edilmesinde ve bir yaşantı hâline dönüşmesinde önemli bir zemindir. Dijitalleşme; insanların dine dair inanışlarında, düşüncülerinde ve davranışlarında etkili olan bir araçtır. Çünkü internet; teknolojik bir alet olmaktan daha çok kültürel, dinî ve toplumsal bir hayat alanı olması nedeniyle hayatla ilişkili olan dinin en çok mevzu edildiği zemindir. Dijitalleşmenin kültürel etkilerinden etkilenecek biçimlenen dindar bireyler veya dinî topluluklar için internet, yeni bir manevileşme türü ve zemini hâline gelmesi gibi sorunları da içermektedir. Dijitalleşmenin vasıtalarıyla bir araya gelen dinî toplulukların dijitalleşme bağlamında dindarlık örneği sergilemeleri gayet doğaldır. Dijitalleşme, teknolojik bağ görevi görerek manevi bir teşebbüsün önemli parçası olmaktadır. Nitekim böylesi bir durum “dijital din, online din, sanal din, siber din” gibi kavramlandırmaları ve çalışmalarını meydana getirmiştir. Dinî pratiklerin çevrim içi evrimini ifade etmek için “dijital din”, siber âlemdeki dinî örgütlenmeye ve aktiviteleri ifade etmek için ise “siber din” kavramı kullanılır.

Hakiki mekânın yerini sanal mekân, hakiki sohbetin yerini sanal sohbet, hakiki sözcüklerin yerini emojielerin aldığı bir dünyada dinin hakikatleri ile dinin sanal formları arasında hem farklılıkların meydana gelmesi hem de gerilimlerin olması doğaldır. Nasıl ki gerçeğin paraleli sanalsa, sanal din de hakiki dinin paraleli hâline gelebilir. Çünkü Nietzsche'nin hakikatin üstü örtüldüğünü ifade ettiği uygarlık türünün meydana getirdiği düzende, hakikatin yadsınması neticesinde hakikat iddiası taşıyan din de gerilemiştir. Sanal, gerçek dışı veya taklitçilerin egemen olduğu bir dünyada dinin kendini ifa edeceği hakiki bir zeminin olmaması ve

dindarın anlam kaybetmesi oldukça doğaldır. Nitekim dinî mekânların sanal olarak ziyaret edilmesi, çevrim içi ritüellerin ifa edilmesi veya dijital zeminlerde maneviyat arayışı göstergeleri, hakikatin yitimi sorunu ile karşı karşıya kalınacağını ifade ediyor.

Dijital zeminler; dine ilişkin soruların cevaplandığı, amellerin biçim kazandığı ve dinî bilgilerin edinildiği bir alan hâline geldikçe dinî ve manevi anlam yüklenen bu zeminin pazar hâline gelmesi de doğaldır. Dijitalleşmenin beklentileri, ön yargıları ve fayda düzleminde olan bir habitusu manevileştiren bir zemin olarak kullanılmasıyla dinî bilgilenmenin, inanış biçiminin ve söylemlerinin propagandist bir düzlem içerisinde olması normaldir. Böylesi bir imkânı doğuran bu zeminin yeni kliklerin ve dinî yapıların varlık bulduğu bir zemin hâline gelmesi imkân dahilindedir. Nitekim internet, adına “New Age” dinler denilen marjinal dinî veya manevi hareketlerin zemini olmuştur. Dijital zeminler; farklı din anlayışlarının tebliği, hizipleşmenin veya sataşmaların mekânı, marjinal dinî yapıların toplumsal kesimleri etkileyerek inanan kitlesini artırdığı yapıdır. Dinî dijital zeminler, kendi içlerinde iletişim ağı kurma ve kendilerini meşrulaştırma araçları olarak da kullanılmaktadır. Nitekim dinî yapılar, bu zeminleri bilginin dolaşımı ve propaganda aracı olarak kullanılmaktadırlar. Netice itibarıyla enformasyon teknolojisinin gelişimi, birçok bakımdan dinin karakterini etkiler ve gerektiğinde dine enformatik içerikler yükleme vazifesi edinerek dinin mevcut geleneksel yapısını dönüşüme uğratar.

Geleneksel inanış biçiminin yerini alan semboller ve medya fenomenleriyle inşa edilen yeni tür söylemler, çevrim içi itikadı ve amelleri doğurma potansiyeline sahiptir. Yalnızca “New Age” vs. dinler değil İslam, Yahudilik, Hristiyanlık, Budizm gibi dinler de mesajlarını ve inanışlarını bu vasıtalar üzerinden ifade edebilir ve etmektedir. Fakat tecrübi olarak gerçek mekânda yaşayan din, çevrim içi alanlarda ifade edilen anlatımlarla kesişerek hibrit bir hâl alabilirler. Dijitalleşmenin kendinde kuvve olarak bulundurduğu muğlaklık dinin farklı bir anlama bürünmesine yol açabilir. Din, çevrim içi kültürel biçim ile geleneksel hâli arasında bir gerilim yaşayabilir. Nihayetinde dijital teknolojinin kendine has karakteri ve kültürel yapısı vardır. Bu yapısıyla dinin pratik ve inançlarıyla karşılaşmasında farklı durumlar meydana gelir. Dinin unsurları ile dijital zemin ortamının sentezlendiği dijital dünyada din, cazibe meydana getirecek

görselleştirme ve içerik üretme unsurlarından faydalandığı gibi geleneksel dinin unsurlarını da dışarıda bırakmak istemez. Böylesi bir durum, birtakım anakronik/köksüz durumları da meydana getirmektedir. Dijital dünyanın kodlarıyla şekillenen din, yeni din anlayışlarına dönüşmesine yol açabilir. Dijitalleşmenin kültürel yapısı, yeni bir tarza ve içeriğe sahip bir dini vücuda getirir.

Geleneksel dinin yerini alacak olan dijital zeminde, dindarın kimliği farklılaşarak dijital-özel dinî kimlikleri meydana getirmesi olasıdır. Dijitalleşmenin en büyük özelliği; farklı kişilikleri bir araya getirmesi, buluşma mekân ve zamanını sorun olmaktan çıkarmasıdır. Sade bir sohbet ortamına göre albenisi yüksek olan dijital ortam, dijitalleşme üzerinden bilgilenmeye alışmış olan bireylerin tercih alanıdır. Coğrafi gerçeklikten yoksun ve temaşa ve müşahedenin görüntü veya ses üzerinden yapılabilen iletişimin hâkim olduğu dijitalleşmiş toplumlarda dinî kimliğin de aynı ölçüde sanal olması durumu meydana gelecektir. Yeni bir iletişim formu olan dijitalleşme, bireylerin ve toplumların dini algılayışının ve yapısının formlarını üretir. Mitik ve gerçektışı olan bu siber âlemde kutsal mekânların ziyareti (Covid-19 salgın sürecinde geliştirilen Muslim 3D uygulaması) veya siber hac tartışmaları, siber sohbet ve dinî önderleriyle iletişim kuran cemaat topluluklarının önderleriyle iletişim imkânları vardır.

Dijitalleşme ile farklılaşan din anlayışı, kadim dinin iddia ve hükümlerinin yerine hiper-modern dünyanın kaygı ve beklentilerini karşılamak için meta-anlatı hâline gelebilir. Yeni medyanın imkânları, dinin tebliği için imkân olduğu gibi çeşitli bağlamlarda dönüştürülüp içinin boşaltılması durumu da en büyük zafıdır. Esnek formlara sahip, ayartıcı, dönüştürücü kuvveye sahip dijital zeminler, geleneksel dini, dinî cemaatleri ve kurumları çözen bir kimyaya sahipler. Matbu olarak basılı olan dinî yayınlarda müellif çalışmasına kefil olurken sanal dünyada yazılmış olanın kefil yoktur ve kefil olmadığı için dinî içerikler marjinalleştirmeye müsaittirler. Dinin sanal dünyada anlatılışı, temsil formlarının farklılığı, çok sayıda dinî grupların varlığı, sanal dinî cemaatlerin geleneksel cemaat yapısından farklı oluşu ve ibadet ve dinî söylemlerin internete uyumlu hâle getirilmesi dinin farklılaşmasını doğuracaktır. İletişim ve bilgilendirme vasıtası/medium olan internet, dinî ve manevi tecrübelerle şahitlik edebilir. Dinî grupların ve aktivitelerin varlık göstereceği sanal ortam, dindarlar arasındaki iletişimi artıracak gibi farklı dinlerinin mensuplarının etkileşimde bulunacağı bir

mekân hâline gelebilir. Dinî ibadetlere veya ritüellere mekân olan sanal ortam, Durkheim'ın işaret ettiği grup kimliğini güçlendireceği gibi bu kimliği heterodox/heretics hâle de getirebilir.

“Dijital Çağ” olarak da isimlendirilen 21. yüzyılda “sanal veya dijital din” olgusu, siber âlemin ihtiyacı olan kültürleşme bağlamında olumlu olarak görülse de hakiki din-sanal din ikileminde dinî deneyimlerin karakter dönüşümü yaşamayı gayet doğaldır. Dünya ve sanal din ikileminde çevrim içi dinin, dinî deneyimleri ve bu deneyimlerin karakterini değiştirip değiştirmediği tartışılmıştır. Dijital zeminlerde, din anlayışı popülerleştirilerek veya şiddete kaydırılarak bağlamından kopartılabilir. Nitekim bu tecrübe, TV ve radyo gibi kitle iletişim araçlarında yaşandı, internette daha üstel bir biçimde yaşanabilir. Dijitalleşmenin akışkanlığı neticesinde dinin içeriğinin de akışkan hâle gelmesine yol açması doğaldır. Siber kiliseler, siber Budist manastırlar (Dalai Lama'nın New York'taki manastırı), sanal Kudüs veya Kâbe, hac ve ziyaret siteleri örneğinde olduğu gibi dinî ritüellerin gerçekleştirileceği sanal kutsal mekânların sayısı daha da artabilir. Geleneksel dinlerin has yapısını ve hakikatini kaybedip sanallaşması dindar bireylerin ve toplumların yaşam pratiklerinin de farklılaşmasını meydana getirebilir. 21. yüzyılda dinî ritüeller ve maneviyat, çevrim içi zeminlerde gerçekleştirilme sürecine girebilir. Parçalı, muğlak, kimliksiz postmodern karakteristiğe sahip internet; farklı dindar tiplerin, din veya öğretilerin zemin bulduğu sanal dünyaları meydana getirebilir. Çünkü hâli hazırda elinin altında bulunan ve her türlü malumata ulaşılan bu zemin, yeni bir dindarlık tipini meydana getirebilir.

Dataizm ve Transhümanizm Düzleminde Din

İlerleme, akılcılaştırma ve sekülerleşme yalnızca Batı dünyasının yaşadığı bir gerçeklik değil hâkim olduğu çağ ve uygarlık neticesinde diğer uygarlıklar da arkasından sürüklediği dünya toplumlarının yaşadığı bir gerçekliktir. İnsanlığı dualitelere (bilim-din, Tanrı-özne, akıl-vahiy) hap-seden Batı Uygarlığı, insanın doğadan ve yaratıcıdan kopararak doğasız ve Tanrı'sız yaşayabileceğini düşünmüştür. Bu düşünüş, yapay zekânın ve verinin dahi insandan mühim olduğu düşüncesini de meydana getirmiştir. Vaktinde buhar ve elektrik devrimlerinden beklenen dinî devrim, artık datalardan beklenmektedir. Her şeyi gören, işiten ve bilen varlık tasavvurunu datalara yükleyen hiper-modern dataist insan, bilgi ve içerik üretmeyi “yaratma” gibi algılıyor. Nitekim dataizme misyonerlik, siberetik

teknoloji uygulayıcılarına dinî guruluk, dataizmin içeriklerine Mesihlik vazifesi yüklenmektedir.

Bir tekno-din olarak görülen dataizm, Tanrı'dan kopulan süreci (Aydınlanma) daha da ileri taşıyarak insandan kopma sürecini meydana getirmektedir. İnsanın içerik üreticisi bir varlık olarak verilere yapmış olduğu katkı insan indinde değerlidir. Algoritmik esasa dayanan dataizm, hümanist isteklerden vazgeçmiş değildir. Artık insan, sanal âlemde içerik ürettikçe yarattığını zanneden ve bu hisle varoluşunu gerçekleştiren bir veri üreticisidir. Dinî bilgilenmesini edindiği sağlık sorunlarını da giderdiği bir dünya olan siber âlem, istikamet veren yani vahyi konum edinen bir dünyadır. Bir nevi din olma iddiası taşıyan dataizm, doğruluk-yanlışlık, iyilik-kötülük, caiz-la yecuz düzleminde iş gördüğü için epistemolojinin, etiğin ve dinin alanlarında iş görme temayülü içindedir. Bir nevi kutsal “bilgi akışı” olan dataizm, her yerde oluşu, her şeyin danışıldığı ve her şeyi kontrol eden yapısıyla kutsal bir yapı olarak insanı, algoritmalarla hem izler hem de düşünümünü bilme ve belirleme iddiası içindedir. Veri akışından kopan insan için hayat anlamsız bir unsur hâline gelir.

Baudrillard'ın dediği gibi Tanrı'nın varlığına karşı duyarsızlaşan ve Tanrı'nın hakikati yerine imgesinin web ağlarında arandığı bir düzende Tanrı varlığına dair soruların üstü örtülmüştür. “Simülatif ve Data Evreni”ne ilaveten ölümsüzlüğü gerçekleştirme ve insanı artırma gibi beşerî çabaları içeren transhümanizm; insan zekâsını aşan yapay zekâlar, zihinle birleşen makineler (tekillik) çabalarla insan-makine birleşimi üzerinden Tanrı'nın yaratmış olduğu varlık türünü geride bırakma çabası içindedir. İslam dini ve tasavvuf, insan ruhunu güçlendirmeye çalışırken transhümanizm ise benzeri çabayı insan bedeni ve zihni üzerinde yapmak ister. Transhümanizmin en etkili katalizörü olan ve toplum üzerinde etkili olacak olan YZ uygulamaları; askeri, hukuki, hizmet ve sosyal alanlarda baş döndürücü fırsatların yanında zorluklar sunabilir. Örneğin hukuk tarihindeki yargılamalarda ırk, cinsiyet, din, millet veya siyasi görüşlerin etkisinde kaldığı onlarca yanlış kararlar vardır. YZ-robohâkimler bu yargılara sahip insanlar tarafından dizayn edilmesi mümkün olduğu gibi herkesin önyargısız, şeffaf ve adil bir yargılamasını yapabilecek uygulamalar olması da söz konusudur. YZ uygulamaları, istihdamda, savaş meydanlarında hatta cinsel partner olarak kullanılması toplumsal ve dinî tartışmaları meydana getirecektir.

Kur'an ve sünnetle uyuşmayan insanın dönüşümünü gerçekleştirme amacıyla olan kaş aldırmayı veya dövme yaptırmayı aşan modifikasyonları amaçlayan, evrimci yaklaşım olan transhümanist süreçte zihinsel ve biyolojik dönüştürme yani bilişsel ve fiziksel yetileri artırma amaçlı uygulamalar, imani ve fıkhi tartışmaları meydana getirecektir. Bilim karşıtı olmayan fakat bazı bilimsel uygulamalara karşı ilkesel duruşu olan İslam, teknolojik uygulamaların kötüye kullanılması sürecine yönelik temkinli yaklaşırken insanlığın faydasını ve iyileştirici uygulamaları meşru olarak görmektedir. Şimdiye kadar karşılaşılan doğu-batı çatışması, sömürgecilik, gelir eşitliği gibi sorunların daha üstünde olan bir mesele olacak kadim insanın dönüştürülmesi veya biyolojisinden kurtarılması (!) sorunu ile karşı karşıyayız. Tanrı'nın eksik veya kusurlu yarattığı söyleminde bulunan transhümanizm ile bilgisayarın veya internetin kutsanması gerektiği düşünen dijitalleşme taraftarlarına karşı argümanları güçlü olan bir yaklaşım ortaya konulmak durumunda olduğu bir süreçle karşı karşıyayız.

Sonuç

Dijitalin geleceği anlaşılacak dinî pratiğin yakın geleceğinin, akışkan modern yaşamın ürünü olduğu anlaşılabilir. Dijital medya, bireylerin kendi anlatılabileceği ve belirli bir bağlamda dinî bir kimliğe bürünenin ne anlama geldiğine dair toplu bir düşünceye katılabileceğinden, dinin kişiselleştirilmesindeki eğilimlere katkıda bulunur. Dijitalleşme, yapılandırılmış homojen bir bakışı doğurmasına rağmen farklılık içerdiği iddiasını taşıyan paradoksal bir süreçtir. Tekno-birey ve tekno-toplum sürecinde sabiteleri olan dinin temellerinin dijital zeminlerde inşa edilen yeni değerler tarafından aşındırılması muhtemeldir. Böylesi bir olasılık durumunda dinin kendi sabitelerini nasıl koruyacağı çok ciddi ve önemli bir mevzudur. Dijitalleşmenin etkileriyle farklılaşan sosyo-kültürel süreçte oluşacak farklı dinî formlar, dinî yapılar ve kişilikler ya da alternatif dinlerin meydana gelmesi felsefi, sosyolojik ve teolojik tartışmaları doğuracaktır.

Dijitalleşmenin vasıtalarını kullanan dinî yapılar kullanmayan geleneksel yapılara göre fikirlerini daha hızlı yaymaktalar ve fikirleri kitle indinde daha çok kabul görmektedir. Nihayetinde dijitalleşme dinî kimliklerin hem meşrulaşmasına hem de sayısal artışına imkân sağlamaktadır. Dijital zeminde var olmak zorundalığı bir gerçekliktir asıl sorun nasıl varolunacağıdır. Çünkü dijital zeminin kullanıcıları; işlevsel, bireysel ve muğlak din formlarını daha makbul görmektedirler. Çünkü güncel ve pragmatik/

kapital olanın tercih edildiği, ölçülerin ve normların kaldırıldığı dijital düzlemde buyrukları, kuralları ve ölçüleri olan geleneksel dinlerin ötelenmesi durumuyla karşılaşması gayet doğal bir süreçtir. Elinin altındaki klavye ile her şeye ulaşabileceği ve kendini teskin edebileceği siber-âlemde postmodern bir durum (anything goes/her şey meşrudur) vardır. Böylesi bir zeminde dinî yapılar, kendi sabitelerini dikkate almayıp dijital zeminin beklentileriyle hareket ederse akışkan bir zeminde sabitesiz akışkan bir yapı edinir. Dinlerin kendi sabitelerini kaybetmesiyle sabitesini kaybetmiş dindar bireylerden oluşan heteredoks bir toplum yapısı meydana gelmesi şahsiyetin, kimliğin, yerelliğin ve toplumun erimesine yol açabilir. Böylesi bir toplumda din ve dindar, muğlak, kişiliği veya kimliği örselenmiş, sentetik kurallara ve ölçülere sahip olarak varlık sürebilir. Dijitallik dinin ve dindann ilkelerini kendi düzlemine çektiğinde enformatik yapısı nedeniyle bunları dönüşüme/transformation veya başkalaşıma/metamorphosis uğratabilir.

Batı'da Aydınlanma'nın rasyonelleşmesi neticesinde meydana gelen sekülerleşme süreci küresel düzlemde meydana gelen ve etkin olan sanallaşma veya dijitalleşme süreciyle tüm dinleri ve toplumları yeni seküler formlara büründürebilir. Nano-teknolojik ve sibernetik süreçlerle desteklenip dönüşüme uğratılma nesnesi olarak görülen yeni insan türünün (transhuman) yeni yaşayış ve inanış biçimi meydana getirmesi durumu farklı teolojik ve felsefi tartışmaları doğuracaktır. Böylesi bir durumda dijitalleşmenin, yapay zekâ uygulamalarının ve transhümanist çalışmalarının ne gibi yenilikler, imkânlar ve zaaflar meydana getireceği tartışılmalıdır.

KAYNAKLAR

- Akgül, Mehmet. "Dijitalleşme ve Din". *Marife Dini Araştırmalar Dergisi* 17/2 (2017): 191-207.
- Azad, Hasan. "Dijital Çağda İslam, Siyaset ve Din". *Sabah Ülkesi* 55 (2018): 22-27.
- Baudrillard, Jean. *Şeytana Satılan Ruh ya da Kötülüğün Egemenliği*. trc. Oğuz Adanır, İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2005.
- Brasher, Brenda E. *Give Me That Çevrim içi Religion*. San Francisco: Jossey-Bass, 2001.
- Carr, Nicolas. *The Shallows: What the Internet Is Doing to Our Brains*. W. W. Norton&Company Ltd., 2010.

- Champell, H. A. "Surveying Theoretical Approaches within Digital Religion Studies". *New Media&Society* 19/1, 2013a: 15-24.
- Champell, H. A. *Digital Religion: Understanding Religious Practice in New Media Worlds*. Newyork: Routledge, 2013b.
- Dağ, Ahmet. *Ölümcül Şiddet&Baudrillard'ın Düşüncesi*. İstanbul: Külli-yat Yayınları, 2011.
- Dağ, Ahmet. "Hümanizmin Radikalleşmesi Olarak Transhümanizm". *Fel-sefi Düşün* 9, 2017: 46-68.
- Dağ, Ahmet. *Transhümanizm: İnsanın ve Dünyanın Dönüşümü*. Ankara: Elis Yayınları, 2018.
- Dağ, Ahmet. *İnsansız Dünya: Transhümanizm*, İstanbul: Ketebe Yayınları, 2020.
- Haberli, Mehmet. *Sanal Din*. İstanbul: Açılım Yayınları, 2014.
- Harari, Y. N. *Homo Deus: Yarının Kısa Bir Tarihi*. İstanbul: Kolektif Kitap, 2017.
- Harris, Mark. *God Is a Bot, and Anthony Levandowski Is His Messenger*. 2017, Erişim: 24 Temmuz 2017. <https://www.wired.com/story/god-is-a-bot-and-anthony-levandowski-is-his-messenger/>,
- Hoover, S. M. "Religion and the Media in the 21st Century". 2012, Erişim: 11 Şubat 2019, <https://core.ac.uk/download/pdf/39028798.pdf>.
- Jay, Martin. *Diyalektik İmgelem*. trc. Unsal Oskay. İstanbul: Ara Yayıncılık, 1989.
- Moravec, Hans. Zihin İnşa Etmek, ed. John Brockman, *Yeni Hümanistler*, Ankara: TUBİTAK Yayınları.
- Pollack, J.B. Makine İnsanlara Doğru Mu?, ed. John Brockman, *Yeni Hümanistler*, Ankara: TUBİTAK Yayınları.
- Tegmark, Max. *Yaşam 3.0*. trc. Ekin Can Göksoy, İstanbul: Pegasus Yayınları.
- Şişman, Nazife. *Dijital Çağda Müslüman Kalmak*. İstanbul: İnsan Yayınları, 2017.